

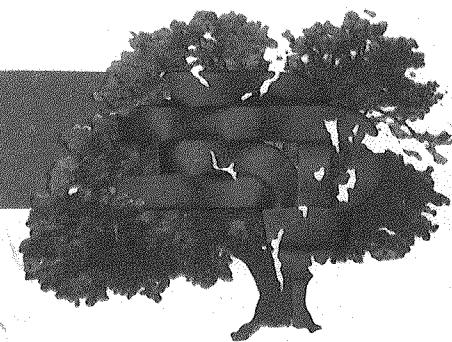
עלון שבותה

טאג אוניברסיטאי
טאג אוניברסיטאי

- 1 / * בשוב העלון / י. בז-דור ע. פניגשטיין
3 / * בעניין שנים מקרה ואחד תרגום / חיים ג'קטר
13 / * סדר קוריאת התורה בכל השנה / אפרים בצלאל הלבני
18 / * צום הרבי עלי וצום החמייש / נתנאאל הפלגוט
23 / * שיטת הרמב"ם בעוללות / יוסף עופר
תג"ר * "זוארוץ בריתם ה' ומשה לא משך מקרב המחנה" /
32 / * אפרים הולצמן
47 / * על מבנים כיאסטיים בטפל דברים ומשמעותם /
61 / * מחשבה * "עדיקים במנות קלואים חיים" / אלי ליפשיץ
65 / * דונית אישית * כחלום תמורה כייקיצת הזמן / צבי ולדמן

ישיבת
הר
עציון

גלאז 303
מרחם-אב תשמ"א
ט"ז ליטרנער זילגשליים

לשיטת הרמב"ם בעוללות / יוסף עופר

בספר החיבור מצוה רבי¹ מצינו:

שלא לכלות כל פירוט הכרם בעת הבציר, אבל יגין מהם פאה לעבירות, שנאמר "וכרמרק לא תערללי" – וזהו פאת הכרם. כי"כ הרמב"ם ז"ל.

� ועוד אמר כי מה שכתב "לא תפאר אחריך" בזיתים פארות ופאת הכרם עוללות, ומשביהם בלמד לכל האילנות.

והרמב"ן ז"ל השיג עליו בזה ואמר כי כלו טעות, והוא אמר כי לאו דוכרמרק מיוודה דוקא בכרט, והוא שננייה בה כל העבירות הקטניות שאין להם כתף ובטף".

בספר המצוות שרש תשיעי כותב הרמב"ם :

ואל יטע גם בן היות האזרה נכפלת במלות מתחלפות, כמו אמרו יתעלה "לא תערל אחריך" אחר אמרו "ושכחת עומר בשדה לא תשוב לקחותו", ואמרו "כי תחבות זיתך לא תפאר אחריך", כי אין אלו שבוי לאוין, אבל היה אזהרה אחת מעכין אחד, והוא שלא יקם מה שכח מן התבואה או הפירות כשיאספם".

ובמשנה תורה הרמב"ס כותב :

"נמצאת למד ארבע מתנות לעבירות בכרט: הפרט והעוללות והפה והשכחה". "אייזוהי עוללה? זה אשכול הקטן שאביון מעורבה, כאשר כל שאין לו כתף ואין עביו בוטפות זו על זו אלא מפוזרות".

1. בהוצאת שعروעל מסומן כמצוה לר.

2. הנוסח כאן ע"פ הדפוסים המקובלים.

3. הלכות מתנות עבירות פ"א ה"ז, ושם פ"ד ה"ז.

ולא מצאנו ידינו ורגלינו בבית המדרש. שחרי לפנינו שלשה הסברים
שונאים בעניין ועלילות:
א. "ועלילות" הוא שם של פאת הכרם, והמצוות היא חלק מדין פאה
באילנות.
ב. דין ועלילות שיכן לדין שכחה.
ג. זו מצוות נפרדת שהטורה מייחדת לכרטם.

היתכן שככל אותן שלש דיעות מנוגדות מפי הרמב"ם יצאו?

אין ספק שהדיעה המקובלת בהלכה היא השלישית מלאו שתבאנו. משנה
שלימה שניבנו (פה פ"ז מיד ומ"ז):
"איזהו ועלילה? כל شيء לה לא כתף ולא נטף"
כרם שכלו ועלילות: ר'א אומר לבעה"ב רע"א לעביבים
ובתוספות (פה פ"ב הי"ג) מציבו:

"ארבע מtabות בכרם: הפרט והשכחה והפהה והעלילה".
מכל המקורות הללו עולה, ללא חולק, שעולילות אינן אלא סוג
משמעות אשכולות, הבקבוע על פי צורת האשכול. יתכן כרם שפירוטיו-
כו לם יהיו מתאימים לתאור זה של האשכול - ויקרא כלו ועלילות! מצוות
שכחה ופהה נוהגות בכרם, ועליהם נוספת מצות העולילות.

* * *

מצוות ועלילות כתובה פעמיים בטורה: בפרשׁ קדושים ובפרשׁ
כ"י-חצא.

"ובקצתכם את קציר ארצכם
לא תבלת פאת שדך לך / ולקמת קצירך לא תליקת
וכרמך לא תעלל / ופרט כרמך לא תליקת"
(ויקרא יט ט-י)
כ"י תקציר קצירך בשדה ושכחת עומר בשדה / לא משוב לקחות...
/ לא תפאר אחריך ...
כ"י מהבות זיתך

כי תבצור כרמן ולא תעלל אחריך ..." (דברים כד יט-כא)

כל אחד משבי המקורות כולל צוויות לגביו טוגנים שובים של עבודה חקלאית שביתן למצוא הקבלה ביניהם. בפרשת קדושים מקבילה מצות הפרט בכרטם למצות הלקט בשדה וαιלו מצות עוללות הכרם מקבילה למצות פאה בשדה, וכבר עמד על כך הרשכ"ט שט:

לא תעלל. פאה משמעו. דכתיב "על יעוללו בגפן שרית ישראל". בפרשת "כי תצא" מקבילה למצות עוללות בכרטם למצות שכהה בשדה ופואר בזית.

ניתן לשאול: כיצד, ע"פ פשו"ט של מקרה, מקבילה למצות עוללות הכרם, גם למצות שכהה וגם למצות פאה בשדה? נראה שהתשובה על כך נובעת מהאופי השונה של איסוף הפירות בשדה ובאילו.

נתובן במספר מקרים העוסקים בעוללות:

"אם בוצרים באו לר לא ישairo עוללות" (ירמיה ט ע' ובדיה ה')

וונשאר בו עוללות בקבוק זית, שבאים שלשה גרגירים בראש אמריר"

(ישעיה יז, ו)

"על יעוללו בגפן שרית ישראל, השב ידר כבוצר על סלסלות"

(ירמיה ו, ט)

משמעותם של כל הפסוקים הללוichert היא: כאשר בוצרים את הכרם (או עצי פרי אחרים), נשאים עדין אשכולות (או פירות) שלא הגיעו אליהם הבוצרים. סביר להניח שהבוצר לא ימצא את כל פירות האילן. ותמיד ישארו פירות בודדים שלא גילה אותן. פירות אלו נקראים עוללות, ופעולתו של החוזר ולוקט אותן בקראת "לעלל".

בשדה תבואה אין תופעה זומצויה, שהרי ניתן לראות בקלות ולקצור את כל התבואה. אך ישנים שני מזכירים דומים המקbillים לעוללות

4. בלשון "לא תלקט" ובהגדלה ההלכתית הדומה.

הגן: כשם שעוללות הגן נשחחים באילן כך יכול הקוצר לשכו עומר בשדה, ועוללות הגן הם בדרך כלל בקצת האילן ("שניים שלשה גרגירים בראש אמר") וענין זה מחייב לפאת השדה.

בראה אי'כ שזהו המצב בשימושו של מקרה: מצוה אוחט בכרם (עוללות), ושתי מצויות בשדה (פהה ושכח). כמצאות הכרם מחייבת לכל אוחט מצויות השדה.

אלא שבתורה שבע"פ קיבלנו להרחיב את תחולתן של מצויות שכחה ופהה אף על האילן, וכבלנו עוד שעוללות איין האשכולות הבותרות בכרם אלא סוג מיוחד של אשכולות.
* * *

נחזיר עתה לרמב"ט, ולסתירה המשורשת בדבריו. כל הדינים דברי הרמב"ט בהלכות מתאימים בכלל למפסיקת halacha. במשגה ובתוכסתה שהובאו לעיל – נפקדים להלכה ברמב"ט. בספר המצוות מופיעים דברי הרמב"ט בענין שלוש פעמים: בשרש המשיעי, במצוות עשה קכ"ג ובלאו ריב"ב. נפתח בלאו ונכbiaו אותו תחילת כפי שמבייאו הרמב"ן בהקדמתו לפרטי המצוות (לפנוי מצויות עשה של רmb"ט):

"שהזהירנו מלכלות הכרם בעת הבציר, והוא אמרו "וכרמן לא מעוללי" אלא יבנich האשכולות אשר בקצונות לענינים. וכן הדין באילנות. ונכפלה המנייה מזה העBIN עצמו בזמנים, שנאמר: "לא תפאר אחריך", ומ**שניהם** בלמד לכל האילנות".

5. נראה לי שיש קשר בין שני דיןיהם אלו שבתורה שבע"פ. כיוון שדייגי פאה ושכח מודחבים כבר לאילן, "איין מקום" לצווים נוספים על האשכולות בפאתי האילן שלא נאספו בבציר הראשון, וממילא מתנת הענינים שבעוללות נדרשת לענין אחר.

הרמב"ן שם מסיק מדברים אלו, שהרמב"ט מזזה את מצות עוללות עם מצות פאה^{5א)}.

הרמב"ן מצא מקור אפשרי לתפיסת צוזו בירושלמי בפאה, אך הוא דוחה ראייה זאת וואומר "וזה قولו טעות מפורט".

לי בראת הרמב"ט לא התכוון לזהות עוללות עם פאה, כפי שמייחס לו הרמב"ן. הרמב"ט, ב"שגיאת שכאה עקב העלמה רגעית"⁶ (כלשון הרב קאփ במדורתו בספר המצוות עמי רפ"ג הערצה 32), בטה פה אחרי המקרהות, וראה את עוללות הכרם כאשכולות הקיצוגיות שהובצרו לא הגיעו אליהם בראשונה. אין זו מצות פאה ממש ולא שכחה ממש, אלא מצוה השיכת באילנות דוווקא.^{6א}

הנובעת הבוטה המופיע לפניינו (במהדורות הדפוס ומהדורות ר"ח הלר) היא

שוניה: "שהזהירנו מלכזר עוללות הכרם בעת בצירתו, והוא אמרו יוכרמן לא חועלן" אלא ינ nich העוללות לעכינים, ואין דין זה בשאר אילנות הדומים לכרם, כי האזהרה באמרו "כי תחבות דעתך לא תפאר אחריך" – היה שלא יניח השכחה, ומן הדעת שאר אילנות בשכחת".

5א. וזהו מקור דברי החינוך בדעת הרמב"ט, שהבאנו בראשית הדברים.

6. ספר המצוות, מעutm:תו סוף הספר המונה את מצוות התורה, צמוד לפסוקים ולפשט יוחה מ"שנה תורה" שהוא ספר הלכתי מובהק. ושם יש קשר את נתיתו של הרמב"ט ב מהדורא. כאמור פשותו של מקרא, אל דבריו בשרש השני על פשותו של מקרא לעומת ה תלמיד ב"ג מידות.

6א. וראייה לדבר, שהרמב"ט מונה בנפרד את מצות פאה בשודת ואת מצות עוללות. אין מקום למנין כזה אם עוללות הכרם הם פאת האילו.

7. שנויות זה מופיע רק בדורסים ולא בכתה"ג הערביים, שמא איינו מושת כדי הרמב"ט.

אין ספק שאף בוטח זה יצא מתחתי ידי הרמב"ם, שazar בז מחשבתו
הראשונה, ותתאים את ביטוח המזוודה להלכה.⁸

ועתה בפינה לדברי הרמב"ם בשרשים, רונראטה שהגוזט כפי שהוא
לפנינו - טרוט ובלתי מובן (יש לשים לב לשיבורי הטעות בהערות):
רש תשייעי - אין ראוי למנעות הללוין והעשין אלא הדבר המוזתר
מהם והמצווה בהן. ... ואל יטער גם כן היות האזהרה נכפלת
במלות מתחלפות, כמו אמרו כתולה ¹⁰ "לא מעולל אחריך" אחר אמרו
¹¹ "ושחת עומר בשדה לא חשוב לקחותך" ואמרו: "כי תחבט זיתך לא
תפאר אחריך", כי אין אלו שני לאוין, אבל היא אזהרה אחת מעניין
אחד, וזהו שלא יקח מה שזכה מן התברואה או הפירות כשיאספו.
והביא בזה שני דמינוים בענבים וזיתים ¹² וקרא הנותר מהענבים

8. בידי הרמב"ן היה תרגום בר-חסדי ספר המצוות, שתורגם ממהדורה ראשונה של הספר. בכך הרמב"ן לא הכיר את חזרת הרמב"ס, וכלל את דין עלילות בדברים שנזכר מהם בחיבורו הגדול ובתקנו שט, ובשאר בזה (=ספר המצוות) טעותם (קדמה לפרטי המצוות). ראה מהדורות ר"ח הל פמח דבר סימן ג', והקדמת אבן תיבון שם ע' כו.
9. בעשרות הבאות, המתיחסות לגרסאות השוכנות בקטע זה, בסמן: א"א - תרגום אבן-איוב לספה"ם (שקדט לתרגום אבן תיבון המזווי); ע' - כתבי יד בערבית (ע"פ הוצאה ר"ח הלר).
10. מקום "לא מעולל אחריך" (דברים) מופיע בא"א ועי "זכרמן" לא מעוללי" (ויקרא).
11. הפסוק כollow חסר בא"א.
12. "וקרא הנותר ... פארות" - חסר בע'.

ענילות והכוורת מהזיתים פארות. ופירוש "לא תפאר" לא תחזר מה ש 13 | שכחת בקצת הפארות והם הענפים".

וקשה: הרמב"ם בא להdagim שבי לאוין מעין אחד והביא שלשה: עוללות בכרם, שכחה בתבואה ופואר בזיתים. גם בהמשך מזכיר על כפילות תבואה ופירות מחוד ועל כפילות ענבים וזיתים מאידך. ועל כלם - הרמב"ם תלא מוגנה בפירוש את מצות שכחה בנפרד מדין עוללות (לאוין ריב"ב ריב"ד)!

הפרטן הוא שהגוטח שלפנינו (בכל התוצאות) הוא תערובת של מהדורות קמא ומחדורה בمرة של הרמב"ם¹⁴. מהדורות קמא מתאיימת לשיטת הרמב"ם טرس-חרטו (שהוזכרה לעיל): עלולות הן האשלות שנותרו באילן לאחר הבציר, וכך הוא גם דין פארות בזית. הרמב"ם מביא, איפוא, דין זה כדוגמא לשני לאוין (בענבים ובזיתים) שענינים אחד ויש למנויהם כלל אחד. אך לאחר חזרתו של הרמב"ם נמצאה הדוגמא לא מתאיימת: העלולות הן דין מיוחד בכרם, ואילו הצוויה בזית הוא חלק מדין שכחה. על כן שינה הרמב"ם את היזוגמא, והdagim כפילות לאוין מעתין אחד - בשכחת הדוגמא הודה היא שכחה השדה ושכחת (=פואר) הזית. אלא שבספרינו בთרבו המדורות עד שאין להבין את המכון בכל זאת.

ובציג עתה את ההפרדה לנוסחה קמא ובתרा על פיני דעתבו:

13. שכחת - אין שבסארו. הנוסחה מוסיפה בפירושה כי השם יתיר על השם.

14. יש לעמוד על הקושי של המעתיקים בכל הדורות לשמור גוטח "טהורה" ברמב"ם. עמדו לפניהם כתבי-יד שונאים המיצגים מתדורות שוברות של הרמב"ם, אך לא היה כל סימן היכר בכתה"י. איזה מהס מיצג מהדורות ראשונה או אחרונה, והיכן בכלל יש שיינורי מעשה ידי הרמב"ם. לכן לא יפלא שראו חלק מן המקומות כהבדלי גרסאות שמקורם בטעות, וכך נגרמו עירובים גוטחים ותערובות מדורות.

מהדורות קמא

וזל יטעה גם כן היות האזהרה בכפלת במלות מתחלפות והוא אמרו

"חטלה" ושחתה עומרם בשדה

"לא חועלן אחריך" לא תשוב לךתו"

ואמרו "יכי תחבות דיתך לא תפאר אחריך". כי אין אלו שבוי לאויגן

אבל היא אזהרה אחת מעכין אחד והוא שלא יקח

מה שבותר מן הפירות מה שזכה מן התבואה או

כשיאספו מה שזכה מן הפירות כשיאספו

וחביא בזיה שבוי דמיוגים וחביא בזיה שני דמיוגים.

בזיתים ובענבים מהעבבים עוללות

וקרא הנוטר מהעבבים פארות

15. "שברות" - מילה זו שלמתי ע"פ השערה ללא מקור.

16. ר"י קאפה התקשה במשפט זה, והאשים שלא בצדkt את ריש אבן תיבונו

המתרגם בהוספה המשפט (עמ' לו הערה 25).

17. הערות הבוטח 13-10 מס' ייעות כלו להפרדת המדורות. א"א,

תרגום קדום יותר, מציין את הפסוק "ושחתה עומר" וגורס "

בקצה הפארות" - ומציין בכך למהדורות קמא (הערות 13, 11). ע' מיצג

מהדורות בתרא ומוחק את המשפט העוסק בענבים וזיתים (הערה 12).

המילים "אחר אמרו" בהערה 10 אכן קימות בשורת כוונה ובנוספו רק לאחר

ערובוב המדורות.

גם נוסח הרמב"ט בעשה קב"ג מתאים למפסיקתו הראשונית: "שצובנו

לסיכום: בדעת הרמב"ט ישנים שב שביבים. מהדורה קמא בנוטה אחר פשוטו של מקרה, ורואה בעוללות דין כלל באילנות, שאיברו פאה (בדעת הרמב"ר) וAINO שכה, אלא איסורה הקטיף השני של פירות שלא נמצאו בראשונה. מהדורה בתרא מתאימה להלכה, שעוללות הן דין מיוחדר בכרם המלוּ בcourt האשלול. ובספר המצוות שלפנינו מתחבטות שתי המהדורות בחילופי גרטאות (בלאיין) או בערוב שתי הבוטאות יחד (ברשייט).

להנich מה שיישар בכרם כшибצ'ר אותו – לעניים, והוא הגראה עוללות". בנוסח ר' יש הנדפס יש תיקון המקرب את הלשון להלכה: "ישצנו לתביח מה שיש בכרם כшибצ'ר אותו לעניים הגראה עוללות". אך מך הלשון העילגת ניכר שתיקון זה נעשה בתרגום העברי ולא במקור הערבי – ולאו רבנו משה חתים עליה.